۴۲- الحلبي، (۱٤۱۷هـ)، ابن امير الحاج، **التقرير والتحرير في علم الأصول**، چاپ: بيروت، دار الفكر.

٤۳- د. قرضاوي، (۲۰۱٤م) دكتور يوسف، **فقه الجهاد**، چاپ: قاهرۀ، مكتبه وهبۀ.

❖❖❖

د اسلامي حکوت بهرنی سیاست او بین‌المللي التزامات

مفتي نورالله عزام*

لنډیز

دا چې نړۍ پــه یوه نړیوال کلي (Global Village) بدله شوې، لازمه ده چې اسلامي حکومتونه د نړیوالو سره مثبت روابط ولري، د همسایه ګانو، د سیمه ییزو هیوادونو، همدارنګه د نړۍ ابر قدرتونو سره، اعم ددې نه چې مسلمانان دي که کافران . د کفري هیوادونو سره د تعامل څرنګوالی او د هغې اصول په شریعت غراء کې واضح دي . د اسلامي ارزښتونو او د ملت مصالحو ته په پام د مسلمانانو امیر/پاچا کولی شي چې د کفري هیوادونو سره حسنه روابط ولري . سیاسي، علمي، فرهنګي او حتی په بعضې حالاتو دفاعي تړونونه ورسره ولري . د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ژوند کې ډیری داسې مثالونه شته چې د کفارو سره یې حسنه روابط درلودلي، د مشکل په وخت کې یې کومک او لاسنیوی کړی، او حتی ستراتیژیکي تړونونه یې ورسره کړي.

مهم ټکي: سیاست، بهرنی اړیکې، اسلامي هیوادونه، کفري هیوادونه، تړونونه.

---

* د ډیپلوماسۍ د انستیټیوټ رئیس

سریزه

بعضې خلک شاید په دې فکر وي چې په شریعت کې له کافرانو سره هیڅ ډول تعامل نشته؛حقیقت دا دی چې په قرآن کریم کې، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مدني ژوند کې، همدارنګه په اسلامي فقه کې د لمر په څېر روښانه لارښوونې شتون لري، چې د غیر حربي کافرانو سره حسنه روابط درلودل، نېک چلند، مرستې، همدردي او غمرازي هیڅ مشکل نلري، بلکه شرعا مطلوب دي .

الله تعالی فرمايي: [لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَ لَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْۤا اِلَيْهِمْ] (سورت ممتحنه: ۸) ژباړه: چاچې په دین کې تاسو سره جګړه نه ده کړې اوله خپلو کورو یې بهر نه یئ وېستلي نو الله مو هغوی سره له ښېګڼې او انصافه نه ایساروي.

په بل ځای کې فرمايي:[وَ تَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوٰى وَ لَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ] (سورت مائده: ۲) ژباړه: او تاسو په ښېګړه او تقوا کې یو له بله مرسته وکړئ، او په ګناه او تېري کې یو له بله مرسته مه کوئ.

رسول الله صلی الله علیه وسلم چې کله مدینې ته هجرت وکړ، هغه مهال یوځل په مکه مکرمه کې وچکالي راغله چې په نتیجه کې یې د مکې خلک دېته اړ شول چې په څرمنو ګوزاره وکړي، هغه مهال رسول الله صلی الله علیه وسلم نه یوازې دا چې د وچکالي د لرې کولو د پاره یې دعا کړې وه، بلکه هغوی ته یې کومکونه هم لیګلي وو، حال دا چې د مکې مشرکین دمسلمانانو سره د دشمنۍ په حالت کې وو.

په دې څېړنه کې موږ هڅه کړې چې پوه شو د بهرني سیاست په مورد کې د اسلام لارښوونه څه ده؟ یو اسلامي حکومت به په کومو اصولو د بهرني سیاست تګلاره ټاکي؟ د اسلامي فقه په کتابونو کې د بهرني سیاست متعلق څه ویل

شـوي دي؟ د نامسـلمانو هیوادونو سـره د تعامل درجې کومې دي، کومه درجه روا؟ او کومه نا روا ده؟ او لاملونه يې څه دي؟. همدارنګه د نورو اسلامي هیوادونو سره باید کوم قسم تعامل وشي؟

دارالاسلام او دارالحرب

یو اسـلامي دولت له نورو هیوادونو سـره باید څه ډول اړیکي وساتي؟ د دې مسئلې د ښه څېړلو لپاره منا سبه ده چې لومړی باید په ا سلامي فقه کې د نړی د هیوادونو لپاره دوه ګوني کارول شوي ا صطلاحات "دارالا سلام" او "دارالحرب" یا "دارالکفر"، وپېژندل شي .

له "دارالا سلام" څخه مراد هغه هیواد دی چې د م سلمانانو تر ولکي لاندې وي او پر هغه باندې د مسلمانانو په داسې ډول ولکه وي چې هلته اسلامي احکام نافذ وي. علامه سـرخسـي رحمه‌الله د دارالاسـلام تعریف داسـې کوي: " فإن دارالاسلام اسم للموضوع الذي يكون تحت يدالمسلمين" (السرخسي، ۱۹۷۱م، ٤ /۸٦) ژباړه: دارالاسلام هغه ځای ته وایي چې د مسلمانانو په ولکه کې وي.

او په جامع الرموز کې د "الکافي" په حواله د دې تعریف داسـې شـوی: "دارالا سلام ما یجری فیه حکم إمام الم‍سلمین و کانو فیه آمنین." (الخرا سانی، ۱۸۵۸ م، ٥٥٦/٤) ژباړه: دا رالاسـلام داسـې ځای ته وایي چې په هغه کې د مسـلمانانو د امام (واکمن) حکم پلی کیږي او مسـلمانان پکې په امن ژوند کوي.

که څه هم د مسـلمانانو د ولکې نتیجه باید دا وي چې په هغه هیواد کې ټولي چارې د ا سلامي شریعت سره سم پر مخ یو وړل شي؛ خو که د م‍سلمان پاچا د غفلت له امله په هیواد کې د اسـلام بشـپړ نظام پلي نه شـي او واک د م‍سلمانانو په لاس کې وي؛ نو دې ته هم دارالا سلام ویل کیږي. د جامع الرموز

له مخکيني عبارت نه معلوميږي چې دارالاســـلام به داســـې هېواد وي چې په هغه کې د مسلمانانو د امام احکام نافذ وي، له دې نه ځيني عالمانو ته دا شک پيدا کيږي چې د لته د حکم نه مراد د شريعت ټول احکام دي؛ که د مسلمانانو تر ولکي لاندې په يو هيواد کې د شـــريعت ټول احکام نافذ نه وي؛ نو هغه ته "دارالا سلام" نه ويل کيږي؛ خو دا خبره سهي نه ده.

په حقيقت کې د يو هيواد دارالاســـلام بللو کې اصـــل خبره دا ده چې پر هغه ځمکه د مسلمانانو بشپړه ولکه وي او دوی د اسلامي احکامو د نافذولو پوره واک لري؛ نو بيا که دوی د خپل غفلت يا نيمګړتياوو له امله د اســـلام ټول احکام نافذ نه کړي؛ نو دا د هغوی له پاره ستره ګناه ده، او پر امير واجب دي چې د شريعت ټول احکام نافذ کړي؛ خو د نوموړي د دې مجرمانه غفلت له امله هېواد د دارالاسلام له تعريف څخه نه وځي.

په پورتني عبارت کې تاسو ولوستل، علامه سرخسي رحمه‌الله د دارالاسلام په تعريف کې يوازې داخبره بيان کړه چې دارالاســـلام هغې ځمکې ته وايي چې د مســـلمانانو په ولکه کې وي، او په جامع الرموز کې يې بيا د دې خبرې تعبير داسې وکړ: دارالاسلام هغې ځمکې ته وايي چې د مسلمانانو تر ولکې لاندې وي او د مسلمان پاچا حکم پرې نافذوي، که هغه له شريعت سره سم وي او که نه وي. له دې امله چې هغه مهال د دې خبرې تصـــور کول ډېر ګران و چې په يو هيواد کې د مسلمانانو له ولکې سره سره بيا هم پر هغو خلکو د اسلام احکام نافذ نه کړل شـــي، له همدې امله په هغه وخت کې دا مســـئله په څرګند ډول نه ده تشريح شوې چې د مسلمانانو تر ولکې لاندې ځمکه باندې شريعت په بشپړ ډول نافذ نه وي؛ نو هغې ته به دارالاســـلام ويل کيږي او که يه، بلکې يوازې پر دې يې بسنه کړې چې دارالا سلام هغه دی چې د مسلمانانو په ولکه کې وي او اســـلامي شـــريعت پکې جاري وي ، خو وروســـته چې په اســـلامي هيوادونو کې د

مسلمانانو د غفلت له امله داسې حالت راغی چې یو هیواد به د مسلمانانو په ولکه کې هم وي او په هغه کې به شرعي احکام په بشپړ ډول نافذ نه وي؛ نو وروستنیو فقهاوو د دې حکم څرګندونه هم وکړه. په همدې اړه علامه ابن عابدين رحمه‌الله وايي: "وبهذا ظهر أن مافي الشام من جبل تيم الله المسمى بجبل الدروز، و بعض البلاد التابعۀ له، كلّها دار إسلام، لأنها وإن كانت لها حكّام دروز أو نصارى، ولهم قضاۀ على دينهم، وبعضهم يعلنون بشتم الإسلام والمسلمين، ولكنهم تحت حكم ولاۀ أمورنا، وبلاد الإسلام محيطۀ ببلادهم من كل جانب، وإذا أراد ولي الأمر تنفيذ أحكامنا فيهم نفّذها." (ابن عابدين، ۱۹٦٦م، ۲/٦٦۰) ژباړه: له دې څخه دا خبره څر ګندیږي چې په شام کې د "جبل تیم الله" سیمه چې "جبل الدروز" هم ورته وايي او هغه ته ورڅېرمه ښار دا ټول دارالاسلام دی، ځکه چې که څه هم په دې سیمو کې عسایي او دروزي چارواکي موجود دي، او دهغوی قاضي هم هلته شته چې د خپل دین سره سم پرېکړې کوي او په دوی کې ځیني داسې خلک هم شته چې په ښکاره په اسلام او مسلمانانو پسې بد رد وايي، خو دوی زموږ د چارواکو تر واک لاندې دي، او له هرې خوا پرې اسلامي هیوادونه راګرځېدلي دي او که د مسلمانانو امیر وغواړي پر دوی خپل احکام نافذ کړي؛ نو نافذولای یې شي."

له دې دا خبره په ډاګه شوه چې د یو هیوا د په دارالاسلام کېدو کې اصل اهمیت په دې خبره کې دی چې پر دوی باندې د مسلمانانو بشپړه ولکه شته او که یه؟ که بشپړه ولکه وي؛ نو دې هیواد ته دارالاسلام ویل کیږي او د دارالاسلام احکام به پرې جاري کیږي که څه هم د مسلمانو چارواکو د سستي له امله هلته بشپړ شریعت نه وي نافذ شوی.

دغه راز یو هیواد دارالحرب یا دار الکفر شمېرلو کې هم بنسټیزه خبره داده

چې د کافرانو په ولکه کې وي او هلته د دوی حکم پلي کیږي. جامع الرموز د الکافي په حواله د دارالحرب تعریف داسې کوي: "ودار الحرب ما یجري فیه أمر رئیس الکافرین".ژباړه: دارالحرب هغې ځمکې ته وایي چې د کافرانو د مشر حکم پرې پلي کیږي.

تر دې چې که پر یوه سیمه د کافرانو بشپړه ولکه وي او هغوی د خپل حکم سره سم مسلمانانو ته د خپلو شعائرو او محکمو جوړولو اجازه ورکړې؛ نو بیا هم هغه دارالحرب شمېرل کیږي، یوازې د دې اجازې له امله دارالاسلام نه شي ګرځېدلای، ځکه چې بشپړ واک د کافرانو په لاس کې دی او هغوی چې هر وخت وغواړي دا اجازه بېرته اخیستلای شي، د همدې پر بنسټ شاه عبدالعزیز محدث دهلوي رحمه‌الله او مولانا رشید احمد ګنګوهي صیب په هندوستان کې د انګریزانو حکومت دارالحرب بللی و، سره له دې چې هلته مسلمانانو ته د جمعې او اخترونو او د نورو شعائرو لمانځلو اجازه وه. (ګنګوهي).

د دارالکفر دوه ډولونه

دېته مو پام وي چې زیاتره فقهاء "دارالکفر" د "دار الحرب" په نامه یادوي، چې له دې امله وخت نا وخته ځینې خلک تېر وځي، پر کوم هیواد چې کافران واکمن وي او هلته د هغوی احکام پلي کیږي هغه له دارالاسلام سره هر وخت دجګړې په حالت کې ګڼي، ځکه چې د "حرب" معنا جګړه ده؛ خو حقیقت داسې دی چې فقهاء زیاتره وخت د "دارالحرب" کلمه د "دارالکفر" پر ځای هم کاروي او د دې اطلاق پر هغه هیواد هم کیږي چې د "دارالاسلام" سره د جګړې په حالت کې نه وي ، له هغوی سره د مسلمانانو سوله وي او یا هلته مسلمانان په امن کې ژوندتېروي، په اصل کې "دارالکفر" په دوه ډوله دی، یو هغه "دارالکفر" چې له هغوی سره د مسلمانانو هیڅ سوله نه وي او نه هم هلته مسلمانان په امن کې د خپلو شعائرو جوړولو او لمانځنو اجازه لري، داسې

"دارالکفر" په خپله سهي معنا "دارالحرب" بانديږ کیږي، هلته چې کوم مسلمانان ژوند کوي پر هغو واجب دي چې له هغه ځایه داسې سیمي ته هجرت وکړي چې هلته "دار الاسلام" وي او یا داسې هیواد وي چې هلته لږ ترلږه په امن کې پر خپل دیني حکمونو عمل کولای شي.

او د دارالکفر دوهم ډول داسې دی چې پر یوه سیمه د کافرانو واکمني وي او هلته مسلمانان په خپلو دیني شعائرو جوړولو او لمانځنو کې ازاد وي او د چارواکو له خوا وربانديې پخپلو دیني حکمونو عملي کولو کې هیڅ ډول بندیز نه وي، دا سې ځای ته "دارالامن" ویل کیږي، د اسلام په لومړیو کې حبشه د دې بیلګه ده، په مکه مکرمه کې به کافرانو مسلمانان نه پرېښودل چې پر خپل دین عمل وکړي او ډول ډول تکلیفونه به یې ورکول ، له همدې امله ځینو صحابه وو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لارښوونه حبشې ته هجرت وکړ، سره له دې چې هغه مهال په حبشه کې د نامسلمانو واکمني وه له همدې کبله هغه دار الکفر و، خو له دې امله چې هلته مسلمانانو پر خپل دین باندې د عمل کولو اجازه درلوده ؛ نو له دې سره سره هغه دارالامن هم و.

له نورو هېوادونو سره اړیکې ساتل

په نړۍ کې درې ډوله هېوادونه دي ، لومړی دارالاسلام، دوهم دارالامان او دریم دارالخوف چې په بله معنا دارالحرب هم ورته ویلای شو، دلته له دې هیوادونو سره اړیکو ساتلو ته کتنه کوو:

له اسلامي هېوادونو سره اړیکې ساتل

لکه مخکې مو چې وویل د اسلام له نظره یوازینۍ خبره دا ده چې په ټوله نړۍ کې دې یو دارالاسلام او یوه اسلامي واکمني وي، خو په عملي توګه بیا خبره بل ډول ده، نن په نړۍ کې تر پنځو سو زیات اسلامي هیوادونه دي، خو اصلي خبره

داده چې باید د ټولو ا سلامي هېوادونو د یووالي هڅه و شي چې همدا د ا سلامي اتحاد رښتونې غوښتنه ده، له همدې امله پر هر اسلامي رياست فرض دي چې په خپلو بهرنيو اړيکو کې اســـلامي اتحاد ته لومړيتوب ورکړي، او د دې خبرې دې پوره کو ښښ و شي چې ټوله ا سلامي نړۍ پر یوه ټغر سره راټوله شي، الله تعالی اســـلامي هيوادونوته داســـې ځانګړتياوي او امتيازات ورکړي دي چې د نړۍ بل هيڅ ملت يې نه لري، که تاسو د نړۍ نقشې ته وګوري؛ نو څرګنده به شي چې له مراکش څخه نېولې تراندونېزيا پورې ټوله ا سلامي نړۍ د ځنځير د کړيو په څېر پرته ده ، د جغرافيې له مخې د نړۍ ټول مهم ځايونه د دوی په ولکه کې دي، او د نړۍ ټولې مهمې لويې لارې لکه د باس فورس بندر، د ســويس نهر، د عدن ټاپو د هرمز بندر او نور د دوی په ولکه کې دي، د نړۍ د تيلو تر ټولو مهمې او لويې زېرمې د دوی په هېوادونو کې راڅرګندې شـــوي دي، تر دې چې په نړۍ کې دا مقوله مشـــهوره ده چې:" چېر چې مســـلمان وي هلته تيل وي" نن د مســـلمانانو نفوس دومره دی چې په تېر تاريخ کې يې ســـاری نه و ليدل شـــوی، او څومره شـــتمنې چې نن د دوی په لاس کې ده مخکې دومره لاس ته نه وه ورغلې ؛ خو د دې شـــتمنی زياتره برخه چې په ميليونونو ډالره کيږي نن د امريکا او اروپا په بانکونو کې ســـاتل کيږي او له دې څخه همهغه هيوادونه ګټه پورته کوي،(او دا د عبرت خبره ده چې اسلامي هيوادونه خپلو اړتياوو د پوره کولو له پاره دا پیسې همدې هيوادونو ته په سود ورکوي) نو له ديني غوښتنو پرته د ا سلام اقتصادي او دفاعي غوښـــتنه هم دا ده چې د خپلو شـــخصـــي غوښـــتنو او ګټو پرځای د ټول امت ګټې په پام کې و نيول شي. او که م سلمانان خپله همدا ديني فري ضه پوره کړي؛ نو هيڅ شک نشته چې مسلمانان به د نړۍ تر ټولو ستر اقتصادي او دفاعي ځواک وګرځي.

خو لکه مخکې مو چې ورته اشاره وکړه په اوسني حالاتو کې په عملي توګه

دې خلا ډکولو سره شوني ده ډېرې وينې تويې شي چې دا يوه ډېره بده خبره ده، نو ترڅو چې د اسلامي هيوادونو مشرانو ته دا توفيق ور په برخه نه شي چې د اسلام او مسلمانانو د ګټو په خاطر خپلو هيوادونو ته د يوه رياست يا لږ تر لږه يو وفاقي حکومت بڼه ورکړي تر هغو اسلامي هېوادونه بېل بېل منل يوه مجبوري ده، او لکه څرنګه چې په دې هيوادونو کې واک د مسلمانانو په لاس کې دی؛ نوځکه پر دوی هر يوه باندې دارالاسلام هم صادقيږي؛ نو د اسلامي خواخوږۍ غوښتنه داده چې د دې بېلا بېلو هيوادونو ترمنځ د ښو اړيکو او مرستې فضا رامنځ ته شي.

له همدې امله اړينه ده په نن وخت کې د هر اسلامي هيواد په بهرنيو اړيکو ساتلوکې لومړنی او بنسټيز قدم دا وي چې له اسلامي هيواد سره دې ورووليو او ښې اړيکي ولري. په دې کې دا خبره هم څرګنده ده چې که پر کوم اسلامي هيواد د کافرانو له لورې بريد وشي؛ نو نه يوازې دا چې د هغوی مرسته دې وشي بلکې که د هغوی پوځي ځواک کمزوری وي او خپله دفاع نه شي کولای؛ نو پوځ دې هم ور وليږدول شي. په دې اړه د قرآن کريم، حديثونو او اسلامي فقه لارښوونې د لمر په څېر روښانه دي. الله تعالی فرمايي:[وَ تَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡبِرِّ وَ التَّقۡوٰى وَ لَا تَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡاِثۡمِ وَ الۡعُدۡوَانِ] (سورت مائده: ۲) ژباړه: او تاسو په ښېګړه او تقوا کې يو له بله مرسته وکړئ او په ګناه او تېري کې يو له بله مرسته مه کوئ.

په بل ځای کې وايي: [اِنَّمَا الۡمُؤۡمِنُوۡنَ اِخۡوَةٌ] (سورت حجرات: ۱۰) ژباړه: يقينا مؤمنان سره ورونه دي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: "المسلم أخو المسلم لايظلمه ولايسلمه" (البخاري، ۱۴۲۲هـ، حديث ۲۴۴۲) ژباړه: مسلمان د مسلمان ورو دی،

نه دي ورسره تېرى کوي او نه دې په میدان پرېږدي. په بل ځای کې فرمايي:"إن المؤمن للمؤمن كالبنيان يشدّ بعضه بعضا." (البخاري، ١٤٢٢هـــ، حديث ٤٨١) ژباړه: مسلمان د مسلمان لپاره د یو ې ودانۍ په څېر دی چې یوه برخه یې بله برخه قوي کوي.

په بل ځای کې فرمايي: "ترى المؤمنين في تراحمهم و توادّهم و تعاطفهم كمثل الجسد، إذا اشتكى عضوا تداعى له سائر جسده بالسهر والحمّى". (البخاري، ١٤٢٢هـــ، حديث ١١ ٦٠) ژباړه: م سلمانانو ته په زړه سوي، مینه او شفقت کې داسې ګورئ لکه د یوه بدن غړي، چې کله د هغه یوه غړي ته تکلیف ورسیږی؛ نو ټول بدن ورسره بې خوبه او په تبه وي.

له همدې امله فقهاوو رحمهم الله ویلي دي که چېرې کافران د مسلمانانو پر یوه ښار برید وکړي او د هغه ښار خلک یې د مقابلې توان نه لري؛ نو له هغوی سره د نږدې ښار پر اوسېدونکو واجب ګرځي چې ورسره یوځای شي او په ګډه د دښمن مقابله وکړي. په دې اړه علامه ابن نجیم رحمه‌الله وايي: "وفرض عين إن هجم العدوّ فتخرج المرأة والعبد بلا إذن زوجها وسيده... والمراد هجومه على بلدة معينة من بلاد المسلمين، فيجب على جميع أهل تلك البلدة، وكذا من يقرب منهم إن لم يكن بأهلها كفاية، وكذا من يقرب ممن يقرب، إن لم يكن ممن يقرب كفاية، أو تكاسلو وعصوا، وهكذا إلى أن يجب على جميع أهل الإسلام شرقا و غربا." (ابن نجيم، ١٩٩٧م، ١٢٣/٥) ژباړه: او که دښمن برید وکړي نو جهاد فرض عین ګرځي، په داسې حالت کې به غلام او مېرمن هم د خپل بادار او خاوند له اجازې پرته جهاد ته ځي... او دا هغه مهال چې د ښمن د م سلمانانو پر یو ځانګړي ښار برید وکړي، په داسې وخت کې د دې ښار پر ټولو اوسېدونکو جهاد فرض کیږي، دغه راز که د ښار او سېدونکي د دفاع کولو وس نه لري بیا د هغوی سره نږدې ښار او سېدونکو باندې جهاد فرض کیږي او که دوی هم کافي

نه ول یاســـتي یا د امر ســرغړونه کوي بیا له هغوی ســره نږدې د بل ښــار پر مسلمانانو باندې جهاد فرض ګرځي په همدې ډول د شرق او غرب ټولو مسلمانانو همدا حکم دی."

له نامسلمانه حکومتونو سره اړیکي ساتل

له نامسلمانه هېوادونو سره د اړیکو ساتلو په اړه باید په بنسټیزه توګه دا خبره په پام کې ونېول شي چې د یو مسلمان او نا مسلمان د ژوند په مقصدونو کې د ځمکې او آســمان توپیر دی، مســلمان که یو فرد وي او که حکومت وي د هغوی بنســـټیزې موخې د الله تعالی د اطاعت او د هغه په بندګي کې ژوند تېرول دي چې دا کار د هغه د توحید اقرار او د هغه پر رالېږلو انبیاوو علیهم الســـلام او په ځانګړي توګه ورو ستي پیغمبر محمد صلی الله علیه و سلم باندې له ایمان راوړلو پرته نه کیږي، د دې برعکس که یو شــخص یا حکومت د الله تعالی پر توحید او د رســول الله صــلی الله علیه وســلم پر رســالت ایمان نه لري د هغه او دمســلمان د ژوندانه ترمنځ ر ښتیاهم ډېر زیات توپیر دی؛ نو که څوک ر ښتونی م سلمان وي هغه دې له کافر سره دا سې د زړه مینه نه ساتي لکه د ژوندانه مق صد شریک ملګرو ترمنځ چې وي او دا هغه دو ستي ده چې قرآن کریم یې په دا سې ټکو کې منع کړې ده:[لَا یَتَّخِذِ الْمُؤمِنُونَ الْکٰفِرِینَ اَولِیَاءَ مِن دُونِ الْمُؤمِنِینَ وَ مَن یَّفعَل ذٰلِکَ فَلَیسَ مِنَ اللهِ فِی شَــیءٍ](ســـورت آل عمران: ۲۸) ژباړه: مؤمنان دې پرته له مؤمنانو نور کافران په دوستۍ نه نیسي، او هرچاچې دا کار وکړ؛ نو له الله سره په شي کې نه دی.

په بل ځای کې فرمایي:[یٰاَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْیَهُوْدَ وَ النَّصــٰرٰی اَوْلِیَاء بَعْضُــهُمْ اَوْلِیَاءُ بَعْضٍ وَ مَنْ یَّتَوَلَّهُمْ مِّنْکُمْ فَاِنَّه مِنْهُمْ] (ســورت مائده: ۵۱) ژباړه: اې مؤمنانو! یهودیان او نصــرانیان ملګري مه نیســئ، دوی خپلو کې یو د بل ملګري

دي، او له تاسو یې چې څوک په ملګرتیا نیسي نو هغه هم له دوی شمېرل کیږي.

همدارنګه فرمايي:[لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَ رَسُولَه وَ لَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ] (سورت مجادله: ۲۲) ژباړه: داسې یو قوم به ونه مومې چې په الله او آخرت ورځ ایمان لري، او بیا له هغه چاسره دوستي کوي چې د الله او هغه د رسول دښمني یې کړې وي، که څه هم پلرونه، زامن، وروڼه یا خپله کورنۍ یې وي.

په بل ځای کې فرمايي:[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَ عَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَ قَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَ إِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ] (سورت ممتحنه: ۱) ژباړه: اې مؤمنانو! زما دښمن او خپل دښمن سره دوستي مه کوئ، تاسې په دوستۍ هغوی ته پیغام لېږئ او دوی په هغه حق کافر شوي چې تاسې ته راغلی، هغوی رسول الله او تاسې په دې (له خپل وطنه) بهر باسي چې په خپل رب الله مو ایمان راوړی.

مفتي شفیع رحمه‌الله له نامسلمانو خلکو سره د مسلمانانو اړیکو ساتلو په اړه د دې آیاتونو په تفسیر کې پر دې مسئله پوره رڼا اچولې ده او په بېلا بېلو صورتونو کې یې ذکر کړې ده، د نوموړي وینا که دلته رانقل کړو؛ نو ان شاء الله ګټوره به وي، هغه وایي:

"دا مضمون د قرآن شریف په ډېرو ایتونو کې مجمل او مفصل ذکر شوی دی، چې مسلمانان یې د نامسلمانو خلکو سره له اړیکو ساتلو او له هغوی سره موالات او مینه ساتلو څخه په سخته راګرځولي دي، کافران چې دا څرګندونې وګوري؛ نو له رښتوني حالت څخه په بې خبرۍ کې دا فکر کوي چې د مسلمانانو په مذهب کې له کافرانو سره هیڅ ډول اړیکي ساتل نشته؛ بلکې له هغوی سره د نیکو اخلاقو په اړه هم هیڅ نشته، او له بلې خوا د دې په مقابل کې د قرآن کریم

له ډېرو آیتونو، د رســول الله صــلی الله علیه وســلم له ویناوو او عمل څخه او له کافرانو سره د راشده خلفاوو او صحابه وو رضي الله عنهم نېک چلند، مرستي او همدردي او غمرازي احکامات او داسې کېسي تېرې شوي دي چې د نړۍ په نورو قومونو کې د دې مثال موندل ډېر ګران دی، دغه راز هغه مســـلمانان هم په ښکاره د آیتونو او حدیثونو ترمنځ ټکر محسوسوي چې پر قرآن کریم سطحي نظر اچوي، خو دا دواړه خیالات د قرآن کریم پر رښــتونې لارښــوونو د ځغلنده کتنې او نیمګړې تحقیق نتیجه ده، که په دې اړه د قرآن کریم له بېلا بېلو ځایونو آیتونه راټول کړل شي او فکر پرې وشي؛ نو نه به نا مسلمانه خلک کوم شکایت وکړي او نه به په آیتونو او روایاتو کې کوم ټکر پاتي شــي؛ نو ځکه باید په دې اړه پوره وضــاحت وشـــي ترڅو د موالات، نیکي او غوره چلند او د خواخوږۍ او غم شریکي پوره څېړنه او د یو بل ترمنځ توپیر وشي او داهم څرګنده کړل شي چې کومه درجه روا او کومه نا روا ده او چې کومه نا روا ده د هغې لاملونه څه دي.

له نامسلمانو هېوادونو سره د اړیکو ساتلو څلور درجې:

د دوو کسانو یا دوو ډلو او یا هېوادونو ترمنځ د اړیکو ساتلو بېلا بېلې درجې دي، یوه درجه یې قلبي موالات یا د زړه مینه او محبت دی، دا یوازې په مسلمانانو پورې ځانګړی دی له کافرانو سره د مسلمانانو دغه ډول اړیکه ساتل په هر حالت کې نا روا ده.

دوهمه درجه د مواسات ده، مواسات همدردي، خواخوږي او ګټې رسونې ته وایي، دا ډول اړیکه ســاتل پرته له اهل حرب نه چې له مســلمانانو ســره په جګړه بوخت وي د نورو ټولو کافرانو ســره روا ده، د ســورت ممتحنه په اتم آیت کې د دې پوره تفصــیل شـــوی دی، په هغه کې الله تعالی فرمایي:[لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَ لَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْا

اِلَيۡهِمۡ] (سورت ممتحنه: ۸) ژباړه: چاچې په دین کې تاسو سره جګړه نه ده کړې اوله خپلو کورو یې بهر نه یئ وېستلي نو الله مو هغوی سره له ښېګڼې او انصافه نه ایساروي.

دریمه درجه د مدارات ده، مدارات ظاهري داورمدار او دو ستانه اړیکو ساتلو ته وایي، دا ډول اړیکي ساتل هم له ټولو کافرانو سره روادي، که څوک غواړي د همدې اړیکي له لارې کافرانو ته دیني ګټه ور ورسوي، یا یې مېلمه پالنه وکړي او یا د هغوی له شره ځان وساتي نو دغه ډول اړیکه ورسره ساتلی شي، په سورت آل عمران کې د "إلا أن تتقو منهم تقاة" څخه همدا ډول اړیکه مراد ده، معنا دا چې له کافرانو سره اړیکي ساتل روانه دي مګر په داسې حالت کې چې ته غواړي د هغوی له شره ځان وساتې او له دې امله چې په مدارات کې هم د موالات صورت وي؛ نو د مولات څخه یې استثنا وکړه. (بیان القرآن)

څلورمه درجه معاملات دي، له کافرانو سره تجارت، مزدوري، دنده، صنعت او د را کړې ورکړې معاملات کول، دا هم له ټولو کافرانو سره روا دي پرته له داسې حالت نه چې په هغه سره مسلمانانو ته زیان رسیږي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم، راشدینو خلفاوو او نورو صحابه وو تعامل د داسې معاملاتو ګواهي ورکوي، له همدې امله فقهاوو پر اهل حرب کافرانو د وسلې پلورل نارواګرځولي او په نورو تجارتونو کې یې د جواز فتوا ورکړې ده او هغوی په خپلو کارخانو کې مزدوران کول یا خپله له هغوی سره مزدوري کول دا ټول روا دي.

له دې تفصیل څخه معلومه شوه چې له کافرانو سره د زړه مینه، محبت او دوستي په یوه حالت کې هم روا نده، او نیکي کول، خیر او ګټه رسول د اهل حرب پرته له نورو ټولو سره روا دي، دغه راز ظاهري دوستي او نېک اخلاق کول له ټولو سره روا دي چې موخه یې میلمه پالنه او یا کافرانو ته اسلامي معلومات او دیني ګټه رسول وي او د دوی له ضرره ځان ساتل وي.(عثمانی، ۲۰۰۸م، ۲/۵۰-۵۱)

د دې خلاصه دا شوه چې له کافرانو سره د زړه مینه ساتل پرېږدئ چې په دې سره د مسلمان او کافر د ژوند موخو تر منځ توپیر وشي، له کافرانو سره سوله کول، د امن ترون کول، د بشریت پر اساس همدردي، غم‌شریکي، غوره چلند او د انساني ګټو په خاطر په ګډه مرسته کول نه یوازې روا ګرځول شوي بلکې ښه ګڼل شوي دي. داغوره ده چې په دې اړه دلته د قرآن او سنت ځیني لارښوونې او د رسـول الله صـلی الله علیه وسـلم او صـحابه وو د چلند ځینې مثالونه راوړل شي.

ترونونه او پر هغو ژمن پاتې کېدل

تر ټولو لومړی د قرآن کریم وینا ده چې:[وَ اِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّه هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ]. (سورت انفال: ٦١) ژباړه: او که هغوی سولې ته میلان ولري نو ته هم ورته تیار شـه او پر الله بروسـه وکړه. او چې کله له کافرانو سره سوله وشي؛ نو حکم شوی چې په ټینګه به پرې درېږي ، الله تعالی فرمایي:[يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ].(سـورت مائده: ١) ژباړه: اې مؤمنانو! ټول لوزونه پوره کړئ .

همدارنګه [وَ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا] (سـورت مائده: ٢) ژباړه: او د هغه قوم دښـمني چې له مسـجد حرام نه یې ایسارکړي وئ، باید تاسو دېته چمتو نه کړي چې تېری وکړئ.

او له یو قوم سره چې سوله وشي، که د کوم لامل له وجې دا اندېښنه وي چې هغوی د سـولې لوزنامه ماته کړې ده؛ نو بیا حکم شـوی چې په ښـکاره له دوی سـره لوزنامه ختمه کړئ او تر دې وړاندې د هغوی پرضـد هر ډول اقدام کول نا روا دی ، لکه چې فرمایي:[وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَـوَاءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَاۤئِنِيْنَ] (سورت انفال: ٥٨) ژباړه: او که د کوم قوم له ټګي وېرېږې

نو په څرګنده یې تړون وروغورځوه یو برابر، بې شـکه الله خائنان نه خوښـوي. په دې حکم باندې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او صحابه وو په دور کې په ډېره دقیقه توګه عمل شوی دی، او د دې ډېر څرګند مثالونه موجود دي. د بېلګې په ډول په صـحیحو احادیثو کې دا کیســه شــته چې حذیفه بن یمان او د هغه پلار رضي الله عنهم دواړه له خپل کور نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدو ته ور روان ول ، دا هغه مهال و چې د بدر جګړه د پېښــېدو په حال کې وه او ابوجهل پر مدینه منوره د برید تابیا نېوله، ناڅاپه د هغه لښکر حذیفه او د هغه پلار رضي الله عنهما دواړه اېسار کړل او له هغوی نه یې په زوره کلکه ژمنه واخیسته چې له ر سول الله صلی الله علیه و سلم سره به په جګړه کې ګډون نه کوي، په همدې توګه هغوی له دوی نه ځان خلاص کړ او ر سول الله صلی الله علیه و سلم ته یې ځانونه ورســول ، نو له دې امله چې له هغوی اخیســـتل شــوې ژمنه د دوی په خوښــه نه وه، بلکې په زوره یې ترې ا خیســـتې وه؛ نو ځکه دوی د بدر په جګړه کې د ګډون کولو غوښتنه وکړه؛ خو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل: " إن صرفا، نفي لهم بعهدهم، و نستعین الله علیهم."ژباړه: تا سو بېرته وګرځئ! موږ له هغوی سره شوې ژمنه پوره کوو او د دوی پرخلاف له الله تعالی مرسته غواړو.

نو تاســو فکر وکړئ چې د بدر جګړه د اســـلام هغه لومړنۍ جګړه وه چې په هغې کې د حق او باطل پرېکنده فیصـله کېدله او په دې جګړه کې ګډون کونکو ته هغه اعزاز ور کول کېده چې له دوی وروسته بل چاته نه دی ور په برخه شوی او بیا په دې موکه کې یوه یوه انسان ته سخته اړتیا وه، ځکه چې د درې سوه او دیارلس بې و سه کسانو مقابله له یو زر په و سلو سمبال لښکر سره کېدله او له بلې خوا حضرت حذیفه او حضرت یمان ر ضي الله عنهما دا ژمنه په خپله خو ښه نه وه کړې، بلکې د توري په زوره پرې تپل شوې وه او په دې سره دا تاویل ډېر په ا سانه کېدلای شو چې دا تړون بیخې شوی نه دی؛ خو د الله تعالی ر ښتوني

پیغمبر محمد صلی الله علیه و سلم د دې تاویل کولو پرځای په دوو کلمو سره د دې تړون د ماتولو څخه هم منع وکړه. او دا تړون په خپله هم مشـــکوک و؛ خو رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې سره خپل امت ته یو څرګند مثال جوړ کړ چې یو مسلمان باید د تړون ماتولو له یوې ادنی شبهې هم ځان وساتي.

دغه راز په ابوداؤد کې د ابورافع رضي الله عنه کیسه په صحیح احادیثو سره را نقل شــوې ده، نوموړی هغه مهال کافر و او د مکې خلکو د خپل اســتازي په توګه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورلیږلی و، دی پخپله وایي چې کله زه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلم؛ نو اسلام زما په زړه کې ځای و نیو، رسول الله صلی الله علیه وســلم ته مې وویل: یارســول الله! نور به کله هم زه هغو خلکو ته ورنشــم" هغه په ځواب کې راته وویل:" إنی لا أخیس بالعهد ولا أحبس البرد، ولکن ارجع، فإن کان فی نفسک الذي فی نفسک الان فارجع." (مسلم، ۱۳۷٤ هـــــ، حدیث: ۱۷۸۷) ژباړه: زه د لوزنامې سرغړونه نه کوم، او نه هم استازي له خپل ځان سره ایســاروم ، ته اوس بېرته ولاړ شــه، کومه خبره چې اوس ســتا په زړه کې ده که هلته د تللو وروسته دې هم دا خبره په زړه کې وه ؛ نو بېرته راشه."

ابورافع رضي ا لله عنه وایي: ما همداسې وکړل، مکې ته ولاړم، بېرته راغلم او اسلام مې ومانه. (ابو داؤد، ۲۰۱۸م، حدیث ۸۵۷۲)

هغه مهال که څه هم د مکې له مشــرکانو ســره کومه لوزنامه نه وه شــوې، خو علامه خطابي رحمه‌الله وایي چې کله مشـــرکانو ابورافع د خپل اســـتازي په توګه لیږه؛ نو هغوی هیله درلوده چې اســـتازی به بېرته راســـتنیږي او موږ ته به ځواب راوړي ، رسول الله صلی الله علیه وسلم دا یو ډول معنوي لوزنامه وګڼله چې ګواکې دا لوزنامه شـــوې ده چې هغه به بېرته ورځي. له دې څخه دا اټکل کېدلای شـــي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغه صحابه وو رضوان الله علیهم به لوزنامه

ځومره په دقیقه توګه ځارله او پر هغې به ټینګ ولاړ ول! دغه راز یوځل معاویه رضي الله عنه له رومي واکمنو سره د یوې ځانګړې مودې د پاره اور بند کړی و، نوموړی ډېر هو ښیار مشر و، هغه فکر وکړ چې دا سې نه د ښمن دا توقع وکړي چې مسلمانان به د اوربند ختمېدو سره سم پر موږ برید وکړي؛ نو له مخکې نه یې په خپله سیمه کې د دښمن لورې ته پرمختګ پیل کړ او غوښتل یې د اوربند ختمېدو سره سم د دښمن سیمو ته ننوځي، له دې امله چې دښمن د دې توقع نه لرله؛ نو ځکه یې د مسلمانانو د ناڅاپه برید تاب رانه وړ او معاویه رضي الله عنه پرته له کوم مقاومت نه پرمختګ وکړ او د دښـــمن ســـیمې ته ننوت، دوی د پرمختګ په حال کې و چې ناڅاپه د شا له خوا یو تن پر آس سپور راغی او په لوړ غږ یې وویل: "وفاء لاغدر" معنا دا چې لوزنامه پوره کړئ او ټګي مه کوئ، معاویه رضي الله عنه هغه کس راوغو ښت چې ویې لید مشهور صحابي عمرو بن عبسه رضي الله عنه و، هغه وویل: "سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من كان بينه و بين قوم عهد، فلايشــدّ عُقدةً ولا يحلّها حتى ينقضــي أمدها، أو ينبذ إليهم على سواء". ژباړه: ما له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اورېدلي چې ویل یې: څوک چې له کوم قوم سره لوزنامه وکړي؛ نو د لوزنامې په اړه دې کومه غوټه نه ټینګوي او نه دې خلاصوي معنا داچې په دې کې دې کومه لاسوهنه نه کوي تر هغو چې د لوزنامې موده پوره شـــوې نه وي یا دې دا لوزنامه همدې قوم ته په سمه توګه ورپرېږدي.

د دې کیســې راوي ســلیم بن عامر وایي: معاویه رضــي الله عنه چې دا حدیث واورید؛ نو نه یوازې دا چې پرمختګ یې ودراوه بلکې خپل ټول لښکر یې بېرته په شا کړ. (ابو داؤد، ۲۰۱۸م، حدیث ۲۷۵۹)

دلته مو دې خبرې ته پام وي چې معاویه رضـــي الله عنه په ښـــکاره د لوزنامې څخه کومه سرغړونه نه وه کړې ځکه چې هغه د اوربد نه وروسته پر دښمن برید

کړی و، مخکې يې برید نه و کړی؛ خو له دې امله چې نوموړی له اوربنده مخکې د دښمن پر لور خوځېدلی و؛ نو عمرو بن عبسه رضي الله عنه دا کار د احتياط خلاف وباله، او معاويه رضي الله عنه هم چې دا حديث واورید؛ نو فکر یې وکړ چې داسې نه په دې پېښې سره له حديثه سرغړونه وشي؛ نو ځکه يې دې پرېکړې ته سر ټيټ کړ او ویې منله، او شونې ده په تاريخ کې دا یوازینی مثال وي چې یو فاتح یوازې د احتیاط پر بنیاد پرته له څه ويلو خپلې نېولې سیمې بېرته پرېږدي.

له دې څرګندېږي چې د دوی موخه ځمکې نیول نه و او نه يې هم د کوم هیواد لاندې کولو شوق درلود، د هغوی یوازینۍ هیله داوه چې هرڅه د الله تعالی د خوښې د پاره وکړي، که د الله تعالی خوښې د فتح شویو سیمو په بېرته پرېښودو کې وي نو داهم اصلي موخه ده. دارنګه د معاويه رضي الله عنه يوه بله کيسه هم مشهوره ده، یوځل رومیانو له نوموړي سره په دې شرط سوله وکړه چې دوی به ده ته مالیه یا د ډالۍ په توګه څه مال ورکوي او دهمدې پرېکړې د باوري کولو د پاره يې خپل ځیني کسان له مسلمانانو سره د یرغمال په توګه پرېښودل، وروسته دوی ټګي وکړه او سوله يې ماته کړه، معاويه رضي الله عنه کولای شو د سولې ماتولو له امله د هغوی یرغمال کسان ووژني؛ خو دا يې ونه کړل دوی يې ازاد کړل او ویې ویل: "وفاء بغدر خير من غدر بغدر" (ابو عبيد، ۲۰۱۰م، ۱۷۵) ژباړه: د غداري په وړاندې پر سوله ټینګ درېدل د غداري په بدله کې تر غداري غوره دي.

د ګډې دفاع تړونونه

له اوربند او سولې پرته د ګډې دفاع تړونونه هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې شوي دي او د دې ډېر مثالونه موجود دي. رسول الله صلی الله علیه وسلم چې مدینې ته هجرت وکړ، هغه مهال هلته کوم مرکزي حکومت

نه و، بېلا بېل قومونه د ګڼ شــمېر مشــرانو تر ســیورې لاندې اوســېدل، هلته د یهودو ځیني قبیلې هم میشــتې وې، رســول الله صــلی الله علیه وســلم ټول ســره یوځای کړل او یو مرکزي حکومت یې جوړ کړ چې د مدینې ټول خلک پرې خوښ شول. هغه مهال هغه یو لیکلی د ستور تیار کړ چې د ټولو قومونو حقوق او دندې پکې لیکل شوي وې او د اروابناد ډاکټر حمیدالله د څېړنې سره سم دا په نړۍ کې لومړی لیکل شوی دستور و چې په اووه څلویښت مادو کې لیکل شوی و، د دې د ستور په ۳۷ مه او ٤٤ مه ماده کې له یهودو سره دا لوزنامه شوې وه چې که پر مسلمانانو برید کیږي؛ نو یهود به د مسلمانانو سره دریږي او په ګډه به دفاع کوي او که پر یهودو برید کیږي؛ نو مســلمانان به ورســره دریږي او په ګډه به د دوی دفاع کوي (حمیدالله، ١٤٠٥ هـــ، ٥٩-٦٢) دغه راز د حدیبیې په سوله کې د مکې کافرانو ســره یوازې د اوربند تړون شــوی و او له خزاعه قبیلې ســره بیا د ګډې دفاع تړون شــوی و، د خزاعه قبیلې خلکو هغه مهال په ټولیزه توګه اســلام نه و منلی؛ خو ر سول الله صلی الله علیه و سلم سره یې ښې اړیکي لرلې او په هغوی کې څه کسان مسلمانان شوی هم ول (ابن حجر، ۱۳۷۹ هـ، ۳۳۷/۵).

د حدیبیې په سوله کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مکې له مشرکانو ســره ســوله کوله؛ نو د خزاعه او بکر قبیلو ته یې اختیار ورکړ چې دوی له هر چا سره غواړي حلیف دې شي، په دې سره د خزاعه قبیلې خلکو د رسول الله صلی الله علیه وســـلم دحلیف اعلان وکړ او بکر قبیلې د مکې په مشـــرکانو پورې ځان وتاړه. د خزاعه قبیلې ســـره د دې تړون موخه داوه چې که د مکې مشـــرکان او بکر قبیله پر مسلمانانو برید کوي؛ نو دوی به له مسلمانانو سره دریږي او په ګډه به دفاع کوي او که پر خزاعه قبیلې برید وشــي؛ نو مســلمانان به د دوی په دفاع کې ورسره مرسته کوي.

بیا داسې وشول چې د بکر څو تنو د شپې له خوا پر خزاعه قبیلې برید وکړ او

دهغوی یو تن یې وواژه، او دمکې مشرکانو له هغوی سره د وسلې مرسته وکړه او په دې سره یې د سولې تړون مات کړ، د خزاعه قبیلې خلک رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلل او هغه یې په دې پېښه خبر کړ، په دې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم د مکې مشرکانو سره د سولې تړون د ماتېدو اعلان وکړ او د همدې په پایله کې یې د مکې پر لور مختګ وکړ او په پای کې مکه مکرمه هم فتح شوه. (ابن سیدالناس، ۲۰۰۰م، ۲۲۳/۲) له دې پېښې علماء استدلال کوي چې له کافرانو سره ګډ دفاعي تړون کول روا دی، او حافظ ابن حجر رحمه‌الله و ایي چې دا په هغو موالاتو کې داخل نه دی چې قرآن کریم یې منع کړې ده. (ابن حجر، ۱۳۷۹ هـ، ۵/ ۳۳۸)

خواخوږي او تعزیت

له کافرانو سره د انساني خواخوږي پر بنسټ مرسته، تعزیت او نیک چلند الله تعالی ته خوښ دی. قرآن کریم په انفرادي توګه نیک چلند داسې بیانوي چې که د چا مور و پلار مشرکان وي؛ نو په شرک او کفر کې د هغوی اطاعت روا نه دی؛ خو له هغوی سره په دنیا کې نیک چلند ضروري دی. الله تعالی فرمایي: " وَ اِنْ جَاهَدٰكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَ صَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوْفًا وَّ اتَّبِعْ سَبِيْلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ". (سورت لقمان: ۱۵) ژباړه: او که چېرې هغوی دواړه پر تا زور واچوي چې ماسره هغه څه شریک کړې چې تا سره د هغه څه علم نشته؛ نو بیا د هغوی مه منه، خو په دنیا کې ښه ګوزران ورسره کوه.

او د ممتحنه سورۀ په ۸ آیت کې بیا ټولنیز چلند ته اشاره شوې ده، الله تعالی فرمایي: لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَ لَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْا اِلَيْهِمْ(سورت ممتحنه: ۸) ژباړه: چاچې په دین کې تا سو سره جګړه نه ده کړې او له خپلو کورو یې بهر نه یئ ویستلي؛ نو الله مو هغوی

سره له ښېګڼې او انصافه نه اېساروي. په دې کې له یو کافر سره په انفرادي توګه نېک چلند او دغه راز ټولنیزه خواخوږي هم داخل دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سیرت کې د دې په اړه هم ډېرمثالونه او پېښې شته. په صحیح بخاري کې ډېر ځایه دا کیسه رانقل شوې ده چې د اسماء بنت ابي بکر رضي الله عنها مور مشرکه وه او مدینې منورې ته راغله ، هلته یې له خپلې لور څخه د څه مالي مرستې غوښتنه وکړه، هغې رسول الله صلی الله علیه و سلم ته وویل، هغه ورته وویل: "صِلي اُمّکِ" له خپلې مور سره خپلوي پاله. (البخاري، ۱٤۲۲ه،) او دا هم څرګنده ده چې د مکې مشرکانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د دښمنۍ ملا تړلې وه، په مکي ژوند کې یې د هغه او د صحابه وو پرضد له یو ډول ظلم نه هم دریغ و نه کړ ، تردې چې رسول الله صلی الله علیه و سلم او د هغه کورنۍ یې په "شعب ابي طالب" کې اېسار کړل او پر هغوی یې اقتصادي او نور بندیزونه ولګول چې په پایله کې مسلمانان اړ شول چې د ونو پاڼې او څرمنې و خوري؛ خو کله چې رسول الله صلی الله علیه و سلم مدینې ته هجرت وکړ، هغه مهال یوځل په مکه مکرمه کې وچکالي راغله چې په نتیجه کې یې د مکې خلک دېته اړ شول چې په څرمنو ګوزاره وکړي. د سورت دخان په پیل کې د یوتفسیر له مخې د همدې وچکالي یادونه شوې ده، هغه مهال رسول الله صلی الله علیه وسلم نه یوازې دا چې د وچکالي د لرې کولو د پاره دعا کړې وه بلکې علامه سرخسي رحمه‌الله لیکلي چې ابو سفیان ته یې پنځه سوه اشرفۍ د دې لپاره ور لېږلې وې چې د مکې پر بې وزله او نیستمنو خلکو یې و وېشي(السرخسي، ۱۹۷۱م، ۹۲/۱۰)

د دې ترڅنګ رسول الله صلی الله علیه وسلم له مدینې منورې نه یو څه عجوه کجورې د ډالۍ په توګه ابوسفیان ته ور لیږلې وې او له هغه یې د څرمنو ور لېږلو غوښتنه کړې وه. (ابو عبید، ۲۰۱۰م، حدیث ٦٤٤)

اروا ښاد ډاکټر حمید الله وایي: د څرمنو په اړه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم

دا فکر و چې د شام د لارې بندېدو له امله د دې اخیستونکي نشته او شونې ده له ابو سفیان سره د ډېر ځنډ له امله خرابې شي، له همدې امله ر سول الله صلی الله علیه و سلم د هغه په بدله کې کجورې ور ولېږلې ترڅو د وچکالۍ په موده کې د هغوی د خوراکي موادو اړتیا پوره کړای شـــي. (حمید الله ، ۱۹۸۱م، ۲۵۸) دغه راز ثمامه بن اثال رضـــي الله عنه چې د "یمامه" ســـیمي مشـــر و ونیول شـــو او مدیني ته راو ستل شو، ر سول الله صلی الله علیه و سلم نوموړی خلاص کړ، هغه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم لوړ اخلاق او غوره چلند ولید؛ نو په زړه کې یې له اسلام سره مینه پیدا شوه او له خلاصولو وروسته مسلمان شو، هغه مهال مکې ته د غلې زیاتره اندازه له یمامه څخه ور تله، ثمامه اعلان وکړ چې له دې وروســـته به یوه دانه غنم هم مکې ته نه لېږدول کیږي چې له امله یې د مکې مشرکان ډېر پرېشانه شول، دوی بې وسه شول او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې لیک را ولیږی چې ثمامه ته زموږ سپارښت وکړي، رسول الله صلی الله علیه وسـلم ثمامه له دې پرېکړې را وګرځاوه او د ده په ســپارښــت د مکې پر خلکو د یمامه د غلې بندیز ختم شو(ابن حجر، ۱۳۷۹ هـ ق، ۸۷/۸)

له دې وروســـته د نړۍ په تاریخ کې د خواخوږي او نیک چلند تر ټولو غوره او ستره بېلګه هغه مهال ولیدل شوه چې کله ر سول الله صلی الله علیه و سلم مکه فتح کړه او پر هغو خلکو یې بشپړ بری تر لا سه کړ چې د ده وینو ته تږي نا ست ول او په کلونو کلونو یې پر هغه ظلم کاوه، رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی ټول وبخښـــل او د فتحې په ورځ یې ورته وویل: "نن پر تاســـو هیڅ ډول ملامتیا نشته تاسو ټول ازاد یاست" .

له دې کیسو ثابته شوه چې د ښمني او کرکه د کافرانو له ذات سره نده بلکې د هغوی له باطلو عقیدو ، فتنو او فساد سره ده، تر کومه چې په انساني حیثیت

پوري تړاو لري له هغوی سره خواخوږي او همدردي د اسلام یوه غوښتنه ده، هغوی ته تبلیغ هم د خواخوږۍ پر بنسټ کیږي او د جهاد اصلي موخه هم د انسانانو له خیر غوښتنې پرته نور څه نه دي تر څو انسانان د فتنې او فساد څخه وساتل شي.

د خیر په کارونو کې مرسته

د قرآن کریم او حدیثونو له مخې مسلمانانو ته له کافرانو سره د خیر په کارونو کې نه یوازې دا چې د ګډکار او مرستې اجازه شوې بلکې دې کار ته یې هڅولي هم دي، قرآن کریم په دې اړه دوه ګوني اصول بیان کړي دي، چې:

"وَ تَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡبِرِّ وَ التَّقۡوٰى وَ لَا تَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡاِثۡمِ وَ الۡعُدۡوَانِ"(سورت مائده: ۲) ژباړه: اوتاسو په ښېګړه او تقوی کې یو له بل سره مرسته وکړئ او په ګناه او تیري کې یو له بله مرسته مه کوئ.

دا اصول چې قرآن کریم د کومې خبرې په ترڅ کې بیان کړي دي هلته د کافرانو پر خلاف د زور زیاتي ذکر شوی دی، پوره آیت داسې دی: "وَ لَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَاٰنُ قَوۡمٍ اَنۡ صَدُّوۡكُمۡ عَنِ الۡمَسۡجِدِ الۡحَرَامِ اَنۡ تَعۡتَدُوۡا وَ تَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡبِرِّ وَ التَّقۡوٰى وَ لَا تَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡاِثۡمِ وَ الۡعُدۡوَانِ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيۡدُ الۡعِقَابِ.(مائده: ۲) ژباړه: او د هغه قوم د ښمنی چې له مسجد حرام نه یې ایسار کړي وئ، باید تا سو دې ته چمتو نه کړي چې تیری وکړئ او تا سو په ښېګړه او تقوی کې یو له بل سره مرسته وکړئ او په ګنا او تیري کې یو له بله مرسته مه کوئ او الله نه و ډار شئ، بې شکه د الله عذاب ډېر سخت دی.

نو په دې ایت کې له کافرانو سره هم د مرستې کولو حکم شوی دی. او که کافران یو داسې پلان وړاندې کړي چې په هغه کې د عامو انسانانو ګټې وي او داسې خبره پکې نه وي چې د اسلامي شریعت او مسلمانانو له مصلحتونو سره ټکر ولري؛ نو له کافرانو سره په داسې پلان کې ګډون کول هم روادی بلکې دا

کار شریعت غوره ګڼلی دی.

پایله

1. د نړیوالو او غیر محارب کافرانو سره حسنه روابط درلودل په اسلام کې جایز دي، په قرآن کریم کې او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مبارک ژوند کې، په دې اړه روښانه تعلیمات شتون لري .

2. له کافرانو سره د زړه مینه ساتل روا نه ده، چې په دې سره د مسلمان او کافر د ژوند د موخو تر منځ توپیر وشي، البته ددوی سره سوله کول، د امن تړون کول، د بشریت پر اساس همدردي، غمشریکي، غوره چلند او د انساني ګټو په خاطر مشترکې مرستې کول نه یوازې روا ګرځول شوي بلکې ښه ګڼل شوي دي.

3. د مسلمانانو او نامسلمانو قومونو تر منځ اصلي اړیکه د دعوت ده، په دې معنا چې په اصولو کې د دوی ترمنځ د سولې او جګړې اصلی هدف د اسلام مبین دین ته ددوی رابلنه او دعوت دی.

4. د اسلامي دولت بهرنی سیاست د شرعي مصلحت او ګټې پر بنسټ ولاړ دی، دا مصلحتونه هیڅکله د شریعت له عمومي احکامو سره په ټکر کې نه دي. په هر ځای کې چې د مسلمانانو امیر/پاچا ته دا مصلحت څرګند شي، باید اقدام وکړي.

5. که چیرې مسلمانان په ضعیف حالت کې قرار لري، د مسلمانانو د مصلحتونو او ګټو د پوره کولو، او د هغوی د عزت او کرامت د ساتنې په خاطر، د کفارو سره د سولې تړونونه روا دي، دا قسم تړونونه کوم ممانعت نه لري، بلکه شرعا مطلوب دي.

6. اسلامي دولت کولای شي خپل سفیران کافرو هیوادونو ته واستوي، همدارنګه کولای شي د هغوی سفیران خپل هیواد کې ومني.

7. هغه سوله ییز او غیر محارب کافران چې داسلامي حکومت ترسیوري لاندې

ژوند کوي، شرعا د هغوی مال او ځان ته تاوان رسول په مسلمانانو باندې حرام دی.

8. په نړۍ کې درې ډوله هېوادونه دي ، لومړی دارالاسلام، دوهم دارالامان (یا دار الامن) او دریم دارالخوف چې په بله معنا دارالحرب هم ورته ویلای شو، دار الاسلام هغه هیواد ته وایی چې مسلمانان پکې حاکم وي . دار الامان هغه کفري هیواد ته وي چې هلته مسلمانان په خپلو دیني شعائرو کې ازاد وي، او هیڅ ډول بندیز ورباندې نه وي، لکه حبشې ته چې صحابه وو هجرت کړی وو. دار الخوف (یا دار الحرب) هغه کفري هیواد ته وایي چې له هغوی سره د مسلمانانو هیڅ سوله نه وي، او نه هم هلته مسلمانان په خپلو دیني فعالیتونو کې آزاد وي .

9. ژمنو ته وفاداري د اسلامي دولت د بهرني سیاست له اصولو څخه ده. اسلامي دولت مکلف دی چې له نورو هېوادونو سره شوي تړونونو ته درناوی وکړي، او خپل تعهدات مراعات کړي. ځکه وفاء په عهد په اسلام کې یو اصل دی، الله پاک فرمایي [یاآیها الذین اوفوا بالعقود]. (سورت مائده: ۱)

ماخذونه

1. قرآن کریم
2. البخاري، ۱٤۲۲هـ ق، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، **الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه** (صحيح البخاري)، تحقيق: محمد زهير بن ناصر الناصر، چاپ: دار طوق النجاۀ (مصورۀ عن السلطانيۀ بإضافۀ ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي) لومړی چاپ، ۱٤۲۲هـ
3. مسلم، ۱۳۷٤ هـ ق، ابو الحسین، القشیري النیسابوری، **صحیح مسلم**، چاپ: القاهره، دار احیاء الکتب العربیه،
4. ابو داؤد، ۲۰۱۸م، الازدي السجستاني ، سلیمان بن الاشعث بن اسحاق بن بشیر ، **السنن**، چاپ:بیروت، دار الکتب العلمیه

5. السرخسي، ۱۹۷۱م، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمۀ السرخسي (وفات: ۴۸۳هـ)، **شرح السیر الکبیر**، نشروونکی: الشرکۀ الشرقیۀ للإعلانات، د نشرولو نیټه: ۱۹۷۱م، (بې چاپه)
6. الخراسانی، ۱۸۵۸ م، شمس الدین محمد القهستانی، **جامع الرموز شرح مختصر الوقایه**، چاپ: هندوستان، کلکته، محلات دار الاماره
7. ابن عابدین، ۱۹۶۶م، محمد امین بن عمر بن عبد العزیز عابدین الشامي، **ردالمحتار علی الدر المختار**، چاپ: دمشق، دار ابن کثیر
8. ګنګوهي (بې چاپه)، مولانا رشید احمد، **کیا هندوستان دار الحرب بے**
9. ابن نجیم، ۱۹۹۷م، زین الدین بن ابراهیم بن محمد، **البحرالرائق شرح کنز الدقائق**، چاپ: بیروت، دار الکتب العلمیه
10. عثمانی، ۲۰۰۸م، مفتي محمد شفیع، **معارف القران**، چاپ: کراچی، شمس پرنټنګ، نشروونکی: اداره معارف کراچی.
11. ابو عبید، ۲۰۱۰م، القاسم بن سلام، **کتاب الاموال**، ۲۰۱۷، چاپ: بیروت، دار الکتب العلمیه
12. ابن حجر، ۱۳۷۹ هـ ق، العسقلاني، شهاب الدین، احمد بن علی بن محمد الکناني، فتح الباري بشرح صحیح البخاري، چاپ: بیروت، دار المعرفه
13. ابن سیدالناس، ۲۰۰۰م، ابو الفتح الیعمری، محمد بن محمد، **عیون الاثر فی فنون المغازي والشمائل والسیر**، چاپ: دمشق، دار ابن کثیر
14. حمید الله ، ۱۹۸۱م، ډاکټر محمد حمید الله ، **عهدنبوي مین نظام حکمراني**، چاپ: کراچي، اردو اکیډمي
15. حمید الله، ۱۹۸۴م، ډاکټر محمد حمید الله ، **الوثائق السیاسیۀ للعهد النبوي والخلافۀ الراشدۀ**،چاپ: بیروت، دار النفائس.